

DECLARAȚIA AMERICANĂ A DREPTURILOR ȘI ÎNDATORIRILOR OMULUI: UN CREUZET AL UMANISMULUI LATINO-AMERICAN

Lect. univ. dr. Bogdan GHIDIRMIC¹

Universitatea Spiru Haret din București

Facultatea de Științe Juridice, Economice și Administrative din Craiova

Abstract

Adopted on May 2, 1948, in Bogotá, Columbia, the American Declaration of the Rights and Duties of Man is the world's very first major international document on human rights. It preceded the United Nations' famous Universal Declaration of Human Rights by seven months. With its syncretic blend of modern jusnaturalism and Latin American social philosophy, the Bogotá Declaration can truly be regarded as one of the most distinctive human rights instruments ever adopted by an international organization. The original purpose of its main drafter – the Inter-American Juridical Committee – was to design an instrument that would have the normative status of a convention, and thus compel Contracting States to ensure adequate implementation of human rights standards. However, being unable to surpass the objections based on State sovereignty, the hemispheric governments chose not to make the American Declaration binding on its signatories, nor did they create any institutional machinery for the faithful observance of fundamental rights and liberties. While originally devoid of binding character, the 1948 Declaration has nevertheless turned out to be the cornerstone of the inter-American human rights system. Its significance was, in fact, constantly reaffirmed in the jurisprudence of the two bodies charged with furthering respect for fundamental liberties throughout the Western Hemisphere. On the assumption that no State in the region should remain outside the scope of human rights norms, both the Court and the Inter-American Commission on Human Rights have granted the 1948 Declaration an ex post facto legal value. In other words, the American Declaration of the Rights and Duties of Man is a genuine source of international obligations for the States that have not yet ratified the American Convention on Human Rights.

Keywords: *inter-American human rights system, Organization of American States, American Declaration of the Rights and Duties of Man, Latin America*

¹ E-mail: bogdanghidirmic@yahoo.com.

„Drepturile omului nu sunt rodul unei filosofii anume, și nici al unuia dintre diferitele moduri de a concepe lumea. Ele nu sunt strict dependente de tradiția culturală occidentală, chiar dacă în sânul acestei tradiții au fost pentru prima dată formulate. Ele decurg, pur și simplu, din definiția dreptății” (John Rawls – *Le Monde*, Paris, 1993).

I. Introducere

Dezvoltarea dreptului internațional al drepturilor omului reprezintă una dintre cele mai importante cuceriri în domeniul juridic ale secolelor XX și XI, iar America Latină a jucat, fără îndoială, un rol preeminent în această evoluție normativă și jurisprudențială. Influența primordială a școlii spaniole, reprezentată de Francisco de Vitoria, Francisco Suárez și Bartolomé de las Casas, ideile Revoluției franceze, răspândite de Francisco de Miranda și Simón Bolívar, Revoluția americană și a sa Declarație de la Virginia din 12 iunie 1776, constituțiile statelor latino-americane, care, urmând exemplul Mexicului din 1917, au proclamat la unison drepturile economice, sociale și culturale – sunt doar câteva exemple ale acestei străvechi tradiții în domeniul drepturilor omului, care se întinde pe întregul continent, de la nord la sud. Din păcate, istoria ne-a arătat și reversul medaliei: dictaturi militare care au recurs frecvent la acte de tortură, execuții extrajudiciare și dispariții forțate, încălcări masive și sistematice ale drepturilor omului în America Centrală și de Sud, segregare rasială în America de Nord, inegalități economice și sociale aproape pretutindeni...

Continentalul american este, fără îndoială, un pământ al contrastelor: nu mai puțin de 35 de națiuni independente compun Organizația Statelor Americane (OSA)², de la atotputernicele Statele Unite și Canada până la cele mai modeste țări din regiunea Indiilor de Vest, reprezentând sisteme juridice cu grade diferite de dezvoltare³. Această organizație internațională cu vocație regională, ale cărei obiective principale sunt prezervarea păcii și securității continentale, promovarea și consolidarea democrației reprezentative și eradicarea sărăciei extreme, a luat

² En. *Organization of American States*, abreviat OAS sau OEA (OÉA), după cele patru limbi oficiale ale Organizației – engleza, spaniola, portugheza și franceza. Cu sediul central la Washington, D.C., Organizația include în prezent toate cele 35 de state independente din cele două Americi: Antigua și Barbuda, Argentina, Bahamas, Barbados, Belize, Bolivia, Brazilia, Canada, Chile, Columbia, Costa Rica, Cuba, Dominica, Ecuador, El Salvador, Grenada, Guatemala, Guyana, Haiti, Honduras, Jamaica, Mexic, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, Republica Dominicană, Sfântul Cristofor și Nevis, Sfânta Lucia, Sfântul Vicențiu și Grenadinele, Surinam, Trinidad și Tobago, Statele Unite ale Americii, Uruguay și Venezuela.

³ Éric Tardif, *Le système interaméricain de protection des droits de l'homme: particularités, percées et défis*, *La Revue des droits de l'homme* [online], n° 6/2014; disponibil pe Internet la adresa: <http://journals.openedition.org/revdh/962> [consultată la 19 iulie 2019].

ființă odată cu adoptarea Cartei sale constitutive⁴ de către cea de-a IX-a Conferință Internațională a Statelor Americane, desfășurată la Bogota, în primăvara anului 1948. În preambulul său, Carta OSA afirma că „adevăratul sens al solidarității americane și al bune vecinătăți nu poate fi conceput decât prin consolidarea pe acest continent, în cadrul instituțiilor democratice, a unui sistem de libertate individuală și justiție socială bazat pe respectarea drepturilor fundamentale ale omului”⁵. Tot la Bogota, la 2 mai 1948, națiunile din emisfera vestică au adoptat Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului⁶, un catalog aproape exhaustiv de libertăți individuale, dar lipsit de forță juridică obligatorie. Pentru a surmonta acest neajuns conceptual, cea de-a IX-a Conferință Internațională a Statelor Americane a aprobat o rezoluție, prin care recomanda crearea, într-un viitor nu prea îndepărtat, a unui tribunal internațional împuternicit să vegheze la respectarea drepturilor înscrise în Declarație⁷.

Însă odată ce entuziasmul inițial s-a risipit, OSA avea să întâmpine numeroase obstacole în încercarea de a inaugura un sistem instituțional de protecție a drepturilor omului, după tiparul celui dezvoltat sub auspiciile Consiliului Europei. Acest impas s-a datorat atât mefienței exacerbate cu care anumite puteri regionale au întâmpinat ideea concedării de prerogative în beneficiul unei jurisdicții supranaționale⁸, cât și discrepanțelor accentuate dintre sistemele de drept de tradiție romanistă ale țărilor latino-americane și sistemele de *common law* ale fostelor colonii britanice⁹.

Salvgardarea drepturilor și libertăților persoanei avea să revină însă în centrul preocupărilor statelor americane către finele anilor 1950, sub impulsul conflictelor civile din Cuba și Republica Dominicană¹⁰. În august 1959, dând curs unei rezoluții adoptate în cadrul celei de-a V-a Reuniuni consultative a miniștrilor afacerilor externe, Adunarea Generală a OSA va aproba înființarea Comisiei Interamericane

⁴ Carta Organizației Statelor Americane, adoptată la Bogota, Columbia, la 30 aprilie 1948, la cea de-a IX-a Conferință Internațională a Statelor Americane, Seria tratatelor OSA nr. 1-C și 61, Doc. OEA Ser.A/2. rev. 3 (1949), Seria tratatelor Națiunilor Unite vol. 119, p. 4, Doc. ONU nr. 1609 (intrată în vigoare la 13 decembrie 1951); [denumită în continuare „Carta OSA”].

⁵ *Ibidem*, preambul, § 5.

⁶ Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului, Rezoluția XXX a OSA, adoptată la Bogota, Columbia, la 2 mai 1948, la cea de-a IX-a Conferință Internațională a Statelor Americane, Doc. OEA/Ser.L/V.II.23/Doc.211, rev. 6 (1949).

⁷ Rezoluția XXXI a celei de-a IX-a Conferințe Internaționale a Statelor Americane – *Inter-American Court to Protect the Rights of Man*, în *International Conferences of American States, Second Supplement, 1942-1954*, Pan American Union, Washington, D.C., 1958, p. 270.

⁸ Val T. McCornie, *Practical Considerations on Human Rights within the OAS Context*, *American University International Law Review*, vol. 4, no. 2, 1989, p. 277.

⁹ David Forsythe, *Human Rights, the United States and the Organization of American States*, *Human Rights Quarterly*, vol. 13, no. 1, 1991, p. 82.

¹⁰ Felipe González, *The Experience of the Inter-American Human Rights System*, *Victoria University of Wellington Law Review*, vol. 40, no. 1, 2009, p. 104.

a Drepturilor Omului, un organism independent și cu rol pur consultativ, însărcinat cu misiunea de a promova respectarea libertăților individuale pe continentul american. Tot în august 1959, Organizația va demara la Santiago de Chile primele tratative în direcția elaborării unui tratat regional cu aplicabilitate generală în materia drepturilor omului.

Odiseea perfectării unui instrument juridic de o asemenea anvergură a parcurs mai bine de un deceniu. După mai multe tentative eșuate, Convenția Americană a Drepturilor Omului¹¹ a fost în cele din urmă deschisă spre semnare statelor membre ale OSA la 22 noiembrie 1969, la San José, Costa Rica. După modelul deja patentat de cealaltă parte a Atlanticului, două instituții cu grade diferite de jurisdicție au primit sarcina de a veghea la respectarea dispozițiilor novatoare ale „Pactului de la San José”: Comisia Interamericană pentru Drepturile Omului și, respectiv, nou înființata Curte Interamericană a Drepturilor Omului. Intrarea în vigoare a Convenției americane a avut loc însă abia la 18 iulie 1978, data la care guvernul unui micuț stat insular din sud-estul Mării Caraibelor – Grenada – a depus cel de-al unsprezecelea instrument de ratificare la Secretariatul General al Organizației Statelor Americane. Cât despre Curtea Interamericană a Drepturilor Omului – principalul cerber al Convenției –, aceasta a fost inaugurată în mod oficial la San José, la 3 septembrie 1979.

II. Originile sistemului interamerican de protecție a drepturilor omului

După cum am precizat anterior, sistemul interamerican de protecție a drepturilor omului¹² s-a cristalizat sub auspiciile Organizației Statelor Americane (OSA), organizație ce a luat ființă la 30 aprilie 1948, odată cu adoptarea Cartei sale constitutive, la Bogota, Columbia. Din punct de vedere cronologic, OSA este cea mai veche organizație interguvernamentală regională din lume, originile sale coborând

¹¹ Convenția Americană a Drepturilor Omului („Pactul de la San José”), adoptată la San José, Costa Rica, la 22 noiembrie 1969, la Conferința interamericană de specialitate privind drepturile omului, Seria tratatelor OSA nr. 36, Seria tratatelor Națiunilor Unite vol. 1144, p. 123, Doc. OEA/Ser.L/V/II.23 rev. 6 (1979); (intrată în vigoare la 18 iulie 1978); [denumită în continuare „Convenția americană” sau „Pactul de la San José”].

¹² Pentru un studiu amănunțit asupra sistemului interamerican de protecție a drepturilor omului, a se vedea, *inter alios*, Felipe González, *Sistema interamericano de derechos humanos*, Tirant lo Blanch, Valencia, 2013, 495 p.; Héctor Faúndez Ledesma, *The Inter-American System for the Protection of Human Rights: Institutional and Procedural Aspects*, 3rd ed., Inter-American Institute of Human Rights, San José, 2007, 1024 p.; Ludovic Hennebel, *La Convention américaine des droits de l'homme. Mécanismes de protection et étendue des droits et libertés*, Bruylant, Bruxelles, 2007, 738 p.; David J. Harris, Stephen Livingstone (eds.), *The Inter-American System of Human Rights*, Clarendon Press, Oxford, 1998, 616 p.; J. Scott Davidson, *The Inter-American Human Rights System*, Dartmouth Publishing Company, Aldershot, 1997, 385 p.; Thomas Buergenthal, Dinah Shelton, *Protecting Human Rights in the Americas: Cases and Materials*, 4th revised ed., N.P. Engel, Kehl/Strasbourg, 1995, 692 p.

în timp până la Congresul „amficionic” din Panama¹³, convocat de către Simón Bolívar în 1826, în scopul creării unei federații de state dispuse să-și unească forțele pentru a suprima orice tentativă a Imperiului Spaniol de a-și recupera fostele colonii din America Latină¹⁴. În cadrul aceluși congres, delegații celor patru state participante – Peru, Mexic, Marea Columbie¹⁵ și Republica Federală a Americii Centrale¹⁶ – au pledat pentru înființarea unei liganți a națiunilor americane, dotată cu o armată comună și o adunare parlamentară supranațională. Reuniunea din Panama a culminat cu semnarea Tratatului de Uniune, Ligă și Confederație Perpetuă (*Tratado de Unión, Liga y Confederación Perpetua*), care nu a fost însă ratificat ulterior decât de către Marea Columbie¹⁷. Nu mult după aceea, visul Liberatorului avea să fie spulberat de izbucnirea războiului civil din Columbia, dezintegrarea Republicii Federale a Americii Centrale și emergența unui naționalism șovin.

După Congresul din Panama, republicile latino-americane s-au întrunit de trei ori la Lima, în 1847, 1864 și, respectiv, 1878. Reuniunile găzduite de capitala peruviană nu au avut însă darul de a conduce la vreo ameliorare semnificativă în planul relațiilor interamericane, iar la finalul lor rivalitatea dintre aceste țări-surori a rămas la fel de ardentă ca înainte¹⁸. Obiectivul urmărit – instaurarea unei păcii juste și durabile în America Latină, continuu tulburată de conflicte intestinale –, părea aproape imposibil de realizat...

Și totuși, în pofida acestor auspicii nefavorabile, dezideratul creării unei organizații interguvernamentale regionale a căpătat un nou impuls spre sfârșitul secolului al XIX-lea, devenind, treptat, principala temă de dezbatere a reuniunilor consultative ale statelor din emisfera vestică. Un prim pas concret către realizarea acestui obiectiv a fost făcut la 14 aprilie 1890, când Prima Conferință Internațională a Statelor Americane, desfășurată la Washington, D.C., a aprobat înființarea, în

¹³ Congresul din Panama (22 iunie – 15 iulie 1826) este adeseori denumit „Congresul amficionic”, în semn de omagiu adus Ligii Amficionice a Greciei Antice.

¹⁴ Jacques Noël, *Le principe de non-intervention: Théorie et pratique dans les relations inter-américaines*, Éditions de l'Université de Bruxelles – Éditions Émile Bruylant, Bruxelles, 1981, p. 16.

¹⁵ În toamna anului 1821, după ce a învins Imperiul Spaniol în bătăliile de la Boyacá și Carabobo, marele conducător politic și militar venezuelean, Simón Bolívar, a întemeiat Republica Marea Columbie, un stat federativ ce reunea actualele teritorii ale Columbiei, Venezuelei, Ecuadorului și Republicii Panama. Marea Columbie a fost dizolvată însă în 1831, la scurt timp după moartea lui Bolívar.

¹⁶ Republica Federală a Americii Centrale, cunoscută și sub denumirea de „Provinciile Unite ale Americii Centrale”, a fost un stat suveran efemer, care îngloba teritorii ale actualelor Guatemala, El Salvador, Honduras, Nicaragua și Costa Rica. Fondată în 1823 de către liberalul hondurian Francisco Morazán, Republica a fost dizolvată în 1841.

¹⁷ Thomas Buergenthal, Robert Norris, Dinah Shelton, *Protecting Human Rights in the Americas: Selected Problems*, ed. a 2-a, N.P. Engel, Kehl, 1986, p. 1.

¹⁸ George Pope Atkins, *Encyclopedia of the Inter-American System*, Greenwood Press, Westport, Connecticut/ Londra, 1997, p. 283.

scopuri exclusiv comerciale, a Uniunii Internaționale a Republicilor Americane. Douăzeci de ani mai târziu, cu prilejul celei de-a IV-a Conferințe interamericane de la Buenos Aires, entitatea juridică nou creată va fi redenumită, simplu, „Uniunea Panamericană”.

Pe lângă obiectivul creării unei organizații interguvernamentale, aceste conferințe timpurii ale statelor americane¹⁹ aveau să aducă în prim plan și primele lor angajamente în domeniul protecției drepturilor fundamentale ale omului, angajamente care s-au concretizat, cu precădere, sub forma unor convenții privind garantarea anumitor drepturi civile și politice²⁰. De pildă, cea de-a III-a Conferință Internațională a Statelor Americane, desfășurată la Rio de Janeiro în vara anului 1906, a marcat adoptarea Convenției privind statutul cetățenilor naturalizați care își restabilesc reședința în țara lor de origine²¹, în timp ce a VI-a Conferință interamericană, convocată la Havana în debutul anului 1928, a aprobat Convenția privind dreptul la azil²² și Convenția privind statutul străinilor pe teritoriul părților contractante²³. Cinci ani mai târziu, la Montevideo, cea de-a VII-a Conferință interamericană a prilejuit adoptarea Convențiilor privind azilul politic și extrădarea²⁴, dar și a celebrei „Convenții privind drepturile și îndatoririle statelor”²⁵, care a codificat două principii fundamentale pentru salvagardarea ordinii publice interamericane: principiul neamestecului în chestiunile interne ale unui stat și, respectiv, principiul egalității suverane a statelor²⁶.

Antecedente importante ale sistemului interamerican de protecție a drepturilor omului pot fi, de asemenea, regăsite într-un mănunchi de rezoluții adoptate cu

¹⁹ În perioada de timp cuprinsă între crearea Uniunii Internaționale a Republicilor Americane (Washington, D.C., 1890) și adoptarea Cartei OSA (Bogota, 1948), au avut loc nu mai puțin de nouă Conferințe interamericane, în cadrul cărora au fost dezbătute și o serie de teme legate de protecția drepturilor omului.

²⁰ Robert K. Goldman, *History and Action: the Inter-American Human Rights System and the Role of the Inter-American Commission on Human Rights*, în *Human Rights Quarterly*, vol. 31, no. 4, 2009, p. 857.

²¹ Convenția privind statutul cetățenilor naturalizați care își restabilesc reședința în țara lor de origine, adoptată la Rio de Janeiro, Brazilia, la 13 august 1906, la cea de-a III-a Conferință Internațională a Statelor Americane (intrată în vigoare la 25 mai 1908).

²² Convenția privind dreptul la azil, adoptată la Havana, Cuba, la 20 februarie 1928, la cea de-a VI-a Conferință Internațională a Statelor Americane (intrată în vigoare la 21 mai 1929).

²³ Convenția privind statutul străinilor pe teritoriul părților contractante, adoptată la Havana, Cuba, la 20 februarie 1928, la cea de-a VI-a Conferință Internațională a Statelor Americane (intrată în vigoare la 29 august 1929).

²⁴ Convenția privind azilul politic, adoptată la Montevideo, Uruguay, la 26 decembrie 1933, la cea de-a VII-a Conferință Internațională a Statelor Americane (intrată în vigoare la 28 martie 1935); Convenția privind extrădarea, adoptată la Montevideo, Uruguay, la 26 decembrie 1933, la cea de-a VII-a Conferință Internațională a Statelor Americane (intrată în vigoare la 26 decembrie 1934).

²⁵ Convenția privind drepturile și îndatoririle statelor, adoptată la Montevideo, Uruguay, la 26 decembrie 1933, la cea de-a VII-a Conferință Internațională a Statelor Americane (intrată în vigoare la 26 decembrie 1934).

²⁶ Robert K. Goldman, *History and Action: the Inter-American Human Rights System and the Role of the Inter-American Commission on Human Rights*, op. cit., p. 858.

prilejul celei de-a VIII-a Conferințe Internaționale a Statelor Americane, care a avut loc la Lima, în luna decembrie a anului 1938. Printre acestea se numără rezoluția privind „libertatea de asociere și libertatea de exprimare a lucrătorilor”, Declarația de la Lima în favoarea drepturilor femeii, Rezoluția XXXVI privind interzicerea persecuției rasiale și religioase și, mai cu seamă, rezoluția intitulată „Declarația pentru apărarea drepturilor omului”, în care guvernele Americilor și-au exprimat profunda îngrijorare cu privire la posibilele consecințe devastatoare ale unui conflict armat internațional²⁷.

Aceste temeri aveau să se adeverească odată cu izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. Indignate de atrocitățile fără precedent petrecute dincolo de Atlantic, națiunile din emisfera vestică și-au exprimat dorința de a institui un sistem regional de protecție a drepturilor omului cu prilejul Conferinței interamericane privind problemele războiului și păcii, care s-a desfășurat la Chapultepec, Mexic, între 21 februarie și 8 martie 1945²⁸. Lucrările acestei conferințe s-au finalizat, printre altele, cu adoptarea a două rezoluții de mare însemnătate pentru cristalizarea sistemului interamerican al drepturilor omului: Rezoluția XXVII, intitulată „Libertatea de acces la informații” și, mai ales, Rezoluția XL, intitulată „Protecția internațională a drepturilor fundamentale ale omului”. Prima dintre aceste rezoluții proclama „hotărârea fermă a statelor americane de a asigura o pace care să apere și să protejeze, în toate regiunile planetei, drepturile fundamentale ale omului”²⁹. Mai pragmatică, cea de-a doua rezoluție a încredințat Comitetului Juridic Interamerican³⁰ sarcina de a elabora un anteproiect de Declarație a drepturilor și îndatoririlor internaționale ale omului, care urma să fie adoptată de către statele din emisferă sub forma unei convenții³¹.

O bună parte dintre idealurile unioniste ale lui Bolívar s-au împlinit la 30 aprilie 1948, când cea de-a IX-a Conferință interamericană a aprobat, la Bogota, Carta constitutivă a Organizației Statelor Americane³². În preambulul său, Carta

²⁷ Organization of American States, Inter-American Court of Human Rights, *Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System*, Secretariat of the Inter-American Court of Human Rights, San José, Costa Rica, 2012, p. 4; disponibil la adresa: http://www.corteidh.or.cr/docs/libros/docsbas2012_eng.pdf [consultată la 18 martie 2019].

²⁸ Carlos García Bauer, *Los derechos humanos en América*, Editorial Tipográfica Nacional, Guatemala City, 1987, pp. 59-60.

²⁹ Organization of American States, Inter-American Court of Human Rights, *Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System*, *op. cit.*, p. 5.

³⁰ La momentul respectiv, Comitetul Juridic Interamerican servea drept organism consultativ pe probleme juridice al Uniunii Panamericane, fiind alcătuit din patru experți în drept internațional din Brazilia, Mexic, Columbia și, respectiv, Statele Unite ale Americii.

³¹ Organization of American States, Inter-American Court of Human Rights, *Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System*, *op. cit.*, p. 5.

³² Carta Organizației Statelor Americane, precitată. În decursul timpului, Carta OSA a fost amendată prin următoarele Protocoale adiționale: „Protocolul de la Buenos Aires”, adoptat la 27 februarie 1967, la cea de-a III-a Conferință interamericană extraordinară, și intrat în vigoare la 27 februarie 1970; „Protocolul de la Cartagena de Indias”, adoptat la 5 decembrie 1985, la cea de-a XIV-a

OSA postula că „adevăratul sens al solidarității americane și al bune vecinătăți nu poate fi conceput decât prin consolidarea pe acest continent, în cadrul instituțiilor democratice, a unui sistem de libertate individuală și justiție socială bazat pe respectarea drepturilor fundamentale ale omului”³³. Dar în afară de această aserțiune exuberantă, textul original al Cartei nu conținea decât două dispoziții exprese privind drepturile omului. Prima dintre aceste dispoziții proclama „drepturile fundamentale ale persoanei umane, fără deosebire de rasă, naționalitate, religie sau sex”³⁴, ca unul dintre principiile directe ale Organizației; cea de-a doua postula că „statul va respecta drepturile persoanei umane și principiile moralei universale”³⁵.

În buna tradiție a reuniunilor interguvernamentale panamericane din prima jumătate a veacului trecut, Conferința de la Bogota a prilejuit și adoptarea unor instrumente juridice în domeniul drepturilor omului, cum ar fi cele două Convenții privind acordarea de drepturi civile și politice femeilor³⁶, rezoluția privind „situația economică a femeilor la locul de muncă” sau Carta internațională americană a garanțiilor sociale, în care guvernele din emisferă au proclamat un set de principii menite să amelioreze protecția lucrătorilor din toate categoriile³⁷. Aceste instrumente au fost însă net eclipsate de Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului, a cărei adoptare a marcat începutul unui îndelungat proces de generalizare a normelor privind protecția drepturilor și libertăților fundamentale în emisfera vestică³⁸.

Sesiune specială a Adunării Generale a OSA, și intrat în vigoare la 16 noiembrie 1988; „Protocolul de la Washington”, adoptat la 14 decembrie 1992, la cea de-a XVI-a Sesiune specială a Adunării Generale a OSA, și intrat în vigoare la 25 septembrie 1997; „Protocolul de la Managua”, adoptat la 10 iunie 1993, la cea de-a XIX-a Sesiune specială a Adunării Generale a OSA, și intrat în vigoare la 29 ianuarie 1996. Textul integral în limba engleză al Cartei OSA este disponibil pe Internet la adresa: http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_A-41_charter_OAS.asp [consultată la 20 martie 2019].

³³ *Ibidem*, preambul, § 5.

³⁴ Art. 3(j) din Carta OSA, astfel cum a fost adoptată aceasta în 1948; devenit art. 3(l) odată cu amendarea Cartei prin Protocolul de la Managua.

³⁵ Art. 16 din Carta OSA, astfel cum a fost adoptată aceasta în 1948; devenit art. 17 odată cu amendarea Cartei prin Protocolul de la Managua.

³⁶ Convenția interamericană privind acordarea de drepturi civile femeilor, adoptată la Bogota, Columbia, la 2 mai 1948, la cea de-a IX-a Conferință Internațională a Statelor Americane, Seria tratatelor OSA nr. 23, Seria tratatelor Națiunilor Unite vol. 1438, p. 51 (intrată în vigoare la 17 martie 1949); Convenția interamericană privind acordarea de drepturi politice femeilor, adoptată la Bogota, Columbia, la 2 mai 1948, la cea de-a IX-a Conferință Internațională a Statelor Americane, Seria tratatelor OSA nr. 3, Seria tratatelor Națiunilor Unite vol. 1438, p. 63 (intrată în vigoare la 17 martie 1949).

³⁷ Organization of American States, Inter-American Court of Human Rights, *Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System*, op. cit., p. 4.

³⁸ Antônio Augusto Cançado Trindade, *Le système inter-américain de protection des droits de l'homme: état actuel et perspectives d'évolution à l'aube du XXIe siècle*, în *Annuaire français de droit international*, vol. 46, n° 1, 2000, CNRS Éditions, Paris, p. 549.

III. Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului

Adoptată la Bogota, la 2 mai 1948, Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului³⁹ este primul instrument internațional cu caracter general în domeniul drepturilor fundamentale⁴⁰. Ea a devansat cu mai bine de șapte luni celebra Declarație Universală a Drepturilor Omului, proclamată de către Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 10 decembrie 1948⁴¹. Așa cum am precizat anterior, scopul original al principalului său artizan – Comitetul Juridic Interamerican – a fost acela de a elabora un document care să constrângă statele semnatare să asigure aplicarea corespunzătoare a standardelor în materie de protecție a drepturilor omului. Foarte curând însă, obiecțiile fondate pe principiul suveranității statale și-au făcut simțită prezența, iar Declarația de la Bogota a sfârșit prin a fi adoptată sub forma unei simple rezoluții a celei de-a IX-a Conferințe panamericane. Deși lipsită la origine de valoare juridică obligatorie, această Declarație s-a dovedit a fi piatra de temelie a sistemului regional interamerican de protecție a drepturilor omului, un sistem ce avea să se dezvolte într-o manieră mai degrabă empirică până spre sfârșitul anilor 1960⁴².

A. Preambulul „universalist” al Declarației americane

Preambulul Declarației Americane a Drepturilor și Îndatoririlor Omului este divizat în două părți. Prima parte cuprinde o expunere succintă a motivelor care au stat la baza adoptării Declarației, și este formată din patru alineate introduse prin gerunziul „considerând”. Partea a doua a preambulului este compusă din șase paragrafe proclamative. Așa cum vom vedea în continuare, valorile și principiile consacrate în preambulul Declarației de la Bogota sunt exprimate fie sub forma unor postulate cu valabilitate universală, fie sub forma unor aserțiuni care fac trimitere la istoria recentă a comunității interamericane. Aceste forme de exprimare corespund cele două funcții distincte ale preambulului Declarației: stabilirea unui sistem de valori universale și transistorice, pe de o parte, și convingerea membrilor comunității interamericane să adere la acest sistem de valori, pe de altă

³⁹ Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului, precitată [denumită în continuare „Declarația americană” sau „Declarația de la Bogota”]; disponibilă în limba engleză pe Internet la adresa: <http://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/declaration.asp> [consultată la 27 martie 2019].

⁴⁰ Henry J. Steiner, Philip Alston, *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals*, 2nd ed., Oxford University Press, Oxford, 2000, p. 868.

⁴¹ Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată la Paris, la 10 decembrie 1948, prin Rezoluția 217 A (III) a Adunării Generale a ONU.

⁴² Carol Hilling, *Le système interaméricain de protection des droits de l'homme: le modèle européen adapté aux réalités latino-américaines*, în *Revue québécoise de droit international*, vol. 7, n° 2, 1991, p. 211.

parte. Prima este o funcție de ordin socio-antropologic, cea de-a doua este o funcție retorică și chiar epidictică⁴³.

Preambulul Declarației de la Bogota se deschide cu o referire la progresele înregistrate de statele americane în domeniul protecției drepturilor fundamentale ale omului:

„*Considerând* că popoarele americane au ridicat la rang de demnitate persoana umană și că este recunoscut în constituțiile lor naționale că instituțiile juridice și politice care reglementează viața în cadrul societății au ca obiectiv principal protecția drepturilor esențiale ale omului și crearea de condiții care să permită progresul său spiritual și material și realizarea fericirii sale”⁴⁴.

Una dintre caracteristicile principale ale constituționalismului de după cel de-al Doilea Război Mondial este ridicarea demnității umane la rangul de valoare supremă a ordinii constituționale, din care derivă nu numai o recunoaștere largă a drepturilor și libertăților persoanei, ci și o multitudine de mecanisme de garantare a acestor drepturi și libertăți⁴⁵. Acest fenomen, determinat de sentimentul de indignare față de ororile războiului, poate fi remarcat și în America Latină, acolo unde individul tinde să devină, începând cu a doua jumătate a secolului trecut, referința axiologică centrală a ordinii juridice constituționale.

Reluând unul dintre principiile cardinale ale doctrinei dreptului natural, al doilea alineat din preambulul Declarației americane afirmă că „drepturile esențiale ale omului nu își au originea în faptul că acesta este cetățean al unui anumit stat, ci se întemeiază, înainte de toate, pe atributele persoanei umane”⁴⁶. Această afirmație exprimă convingerea fundamentală că individul este un *prius* în raport cu orice ordine juridică pozitivă, și că el poartă în sine – indiferent de originea sa, de condiția sa socială sau de mediul în care trăiește –, un ansamblu de drepturi inalienabile, a căror nesocotire este susceptibilă să aducă atingere însăși naturii umane⁴⁷. Pe de altă parte, chiar dacă aceste drepturi naturale subzistă independent de consacrarea lor în textele de drept pozitiv, Statului îi revine misiunea de a le asigura o protecție apropiată, atât la nivel național, cât și la nivel internațional. Prin urmare, „protecția internațională a drepturilor omului trebuie să fie ghidul

⁴³ Emmanuel de Jonge, *La Déclaration Universelle des Droits de l'Homme comme l'expression d'une vision du monde: une approche topique et génétique*, în *Argumentation et Analyse du Discours* [online], n° 4/2010, p. 4; disponibil la adresa: <https://journals.openedition.org/aad/956> [consultată la 28 martie 2019].

⁴⁴ Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului, precitată, preambul, § 1.

⁴⁵ Francisco Fernández Segado, *La dignité de la personne en tant que valeur suprême de l'ordre juridique espagnol et en tant que source de tous les droits*, în *Revue française de droit constitutionnel*, vol. 67, n° 3, 2006, p. 451.

⁴⁶ Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului, precitată, preambul, § 2.

⁴⁷ Dan Claudiu Dănișor, *Drept constituțional și instituții politice. Vol. I. Teoria generală*, Ed. C.H. Beck, București, 2007, p. 522.

principal al unui drept american în evoluție”⁴⁸, și trebuie consolidată *in perpetuum*, după cum se arată în al patrulea paragraf preambular al Declarației de la Bogota:

„*Considerând* că afirmarea drepturilor esențiale ale omului, împreună cu garanțiile oferite de regimurile interne ale statelor, constituie sistemul inițial de protecție considerat de statele americane ca fiind adecvat condițiilor sociale și juridice actuale, nu fără o recunoaștere din partea lor că acest sistem trebuie consolidat continuu în plan internațional, pe măsură ce circumstanțele vor deveni mai favorabile”⁴⁹.

Partea a doua a preambulului Declarației de la Bogota se deschide cu un recital care sună ca un ecou peste timp al celebrei devize revoluționare franceze de la 1789, „Libertate, Egalitate, Fraternitate”: „Toți oamenii se nasc liberi și egali în demnitate și în drepturi și, fiind înzestrați de natură cu rațiune și conștiință, trebuie să se comporte ca frații unii față de ceilalți”⁵⁰. Această aserțiune confirmă adeziunea Declarației americane la teoria dreptului natural și se situează la antipodul concepției marxiste care diferențiază libertatea formală de libertatea reală. Valorile indivizibile și universale ale demnității umane, libertății, egalității și solidarității sunt absolutizate, dar în același timp umplute cu un conținut memorial care se referă în mod specific la istoria sumbră a celui de-al Doilea Război Mondial⁵¹. Spre deosebire de Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului din 26 august 1789, al cărei laitmotiv era realizarea egalității politice între indivizi, Declarația de la Bogota se articulează în jurul unui obiectiv impus de contextul internațional postbelic: respingerea fără echivoc a ideologiei naziste și căutarea mijloacelor corespunzătoare pentru a preveni orice posibilă resurgență a unei astfel de ideologii. Așa se face că metafora fraternității umane apare în preambulul Declarației americane din 1948 ca un simbol al condamnării radicale a „fratricidului” săvârșit de către naziști și aliații lor în timpul celui de-al Doilea Război Mondial⁵². Lumea libertății, păcii și justiției imaginată de către autorii Declarației este o lume care în primul rând trebuie să ofere individului certitudinea că actele de barbarism nu se vor mai putea repeta vreodată.

Tot în partea a doua a preambulului său, Declarația americană stabilește o punte de legătură între drepturi și îndatoriri, precizând că „îndeplinirea îndatoririlor fiecăruia este o condiție prealabilă pentru drepturile tuturor” și că „drepturile și îndatoririle se completează reciproc în toate activitățile sociale și politice

⁴⁸ Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului, precitată, preambul, § 3.

⁴⁹ *Ibidem*, § 4.

⁵⁰ *Ibidem*, § 5.

⁵¹ Yves Madiot, *L'influence de la Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen de 1789 sur le droit international des droits de l'Homme*, în *Revue québécoise de droit international*, vol. 6, n° 1, 1989, p. 3.

⁵² Ideea fraternității umane este, de altfel, reluată și în art. 1 din Declarația Universală a Drepturilor Omului, care stipulează următoarele: „Toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi. Ele sunt înzestrate cu rațiune și conștiință și trebuie să se comporte unele față de celelalte în spiritul fraternității”.

ale omului”⁵³. „Dacă drepturile exaltă libertatea individuală, îndatoririle exprimă [însăși] demnitatea acestei libertăți”⁵⁴. Impregnate de doctrina socială a Bisericii Catolice, aflată la rang de cinste în spațiul latino-american, ultimele patru alineate ale preambulului Declarației de la Bogota se constituie într-o pledoarie pentru îndeplinirea de către individ a îndatoririlor sale de ordin moral și spiritual:

„Îndatoririle de natură juridică implică altele, de ordin moral, a căror concepție și fundamente sunt identice.

Întrucât dezvoltarea spirituală este țelul suprem al existenței umane și cea mai înaltă expresie a acesteia, omul are datoria este de a servi acestui țel, cu toată puterea și resursele sale.

Întrucât cultura, din punct de vedere social și istoric, este cea mai înaltă expresie a spiritului, omul are datoria de a se cultiva, de a întreține și promova cultura, prin toate mijloacele aflate la dispoziția sa.

Nu în ultimul rând, întrucât moralitatea și bunele moravuri reprezintă cele mai nobile roade ale culturii, omul are datoria de a le venera mereu”⁵⁵.

Acest discurs epideictic vine să întărească forța morală a Declarației. Îndatorirea de a cultiva valorile spirituale (*deber ante el espíritu*), de a promova cultura și educația (*deber de cultura*) și de a respecta bunele moravuri (*deber de moralidad y buenas maneras*) reliefează dimensiunea spirituală a omului și întregesc imaginea unei comunități întemeiate pe valori comune⁵⁶.

B. „Dipticul” drepturilor și îndatoririlor omului

Capitolul I al Declarației de la Bogota acoperă o panoplie largă de drepturi individuale, atât de natură civilă și politică, cât și de natură economică, socială și culturală. Drepturile civile și politice sunt, în esență, aceleași cu cele prevăzute expres în marea majoritate a constituțiilor latino-americane din prima jumătate a veacului trecut⁵⁷. Declarația din 1948 evocă, rând pe rând, următoarele drepturi: dreptul la viață, la libertate și la siguranța persoanei (art. I)⁵⁸; dreptul la egalitate în

⁵³ Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului, precitată, preambul, § 6.

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, §§ 7-10.

⁵⁶ Berdión Fernando del Valle, Kathryn Sikkink, (*Re*)*discovering Duties: Individual Responsibilities in the Age of Rights*, în *Minnesota Journal of International Law*, vol. 26, no. 1, 2017, p. 219.

⁵⁷ Robert K. Goldman, *op. cit.*, p. 860.

⁵⁸ În versiunea sa inițială, proiectul de declarație elaborat de către Comitetul Juridic Interamerican garanta respectarea dreptului la viață al persoanei umane „din momentul concepției”. Ca răspuns la preocupările unor state precum Argentina, Uruguay, SUA sau Mexic, ale căror norme interne prevedeau posibilitatea aplicării pedepsei capitale și dezincriminau avortul în anumite circumstanțe, sintagma „din momentul concepției” a fost eliminată din varianta finală a proiectului de declarație. De altfel, la sfârșitul anilor 1940, nu mai puțin de optsprezece state americane dispuneau de o legislație contrară unei concepții absolute asupra dreptului la viață. A se vedea Carol Hilling, *Le statut de la Déclaration américaine des droits et des devoirs de l'homme, reflet de l'évolution du système*

fața legii și la nediscriminare (art. II)⁵⁹; dreptul la libertatea de religie și de cult (art. III); dreptul la libertatea de investigare, opinie, exprimare și diseminare a ideilor (art. IV); dreptul la protecția onoarei, a reputației personale și a vieții private și familiale (art. V); dreptul de a întemeia o familie și de a beneficia de protecție în favoarea acesteia (art. VI)⁶⁰; dreptul la rezidență și la liberă circulație (art. VIII); dreptul la inviolabilitatea domiciliului (art. IX); dreptul la inviolabilitatea și libera circulație a corespondenței (art. X); dreptul la recunoașterea personalității juridice și a drepturilor civile (art. XVII)⁶¹; dreptul de acces la justiție (art. XVIII)⁶²; dreptul la cetățenie (art. XIX); dreptul de vot și de a participa la guvernare (art. XX); dreptul de întrunire (art. XXI); dreptul de asociere (art. XXII); dreptul de proprietate privată (art. XXIII)⁶³; dreptul de petiționare (art. XXIV); dreptul la protecție împotriva arestării și detenției arbitrare și dreptul la un tratament uman în cursul detenției (art. XXV); dreptul la un proces echitabil (art. XXVI)⁶⁴; dreptul la azil (art. XXVII).

interaméricain de protection des droits de la personne, în *Revue québécoise de droit international*, vol. 11, n° 1, 1998, p. 71.

⁵⁹ Art. II din Declarația americană prevede următoarele: „Toate persoanele, fără deosebire de rasă, sex, limbă, religie sau orice altă situație, sunt egale în fața legii și se pot prevala de drepturile și îndatoririle consacrate în această Declarație”.

⁶⁰ Declarația americană este primul instrument internațional care afirmă importanța familiei ca „element fundamental al societății”.

⁶¹ Art. XVII din Declarația americană stipulează că „orice persoană are dreptul de a fi recunoscută pretutindeni ca subiect de drepturi și obligații și de a se bucura de drepturile civile fundamentale”.

⁶² Art. XVIII din Declarația americană prevede următoarele: „Orice persoană se poate adresa instanțelor judiciare pentru apărarea drepturilor sale legitime. De asemenea, trebuie să existe o procedură simplă și rapidă care să permită justiției să o protejeze împotriva actelor administrative care îi încalcă anumite drepturi fundamentale recunoscute prin constituție”. În America Latină, această exigență își găsește un răspuns în *amparo*, *habeas corpus* și *mandado de segurança*, trei remedii cu mult anterior adoptării Declarației de la Bogota. Apărut pentru prima dată în 1841, în Constituția provinciei Yucatan, recursul de *amparo* este consacrat în zilele noastre în marea majoritate a constituțiilor latino-americane. *Habeas corpus* a apărut pentru prima dată în Brazilia în 1832, apoi în Costa Rica în 1871, răspândindu-se în alte țări din regiune începând cu anul 1930. Acest drept permite învinutului să ceară verificarea de către o instanță judiciară a legalității și temeiniciei reținerii sau arestării sale. *Mandado de segurança* este corespondentul brazilian al *amparo*-ului, introdus în Constituție în 1934 pentru a oferi indivizilor posibilitatea de a contesta încălcarea de către autoritățile administrative a drepturilor garantate la nivel constituțional. Este interesant de știut că, spre deosebire de celelalte țări din regiune, Mexicul a reunit cele trei recursuri susmenționate într-unul singur, și anume un *amparo* al cărui domeniu de aplicare este evident mai larg. A se vedea Carol Hilling, *Le statut de la Déclaration américaine des droits et des devoirs de l'homme, reflet de l'évolution du système interaméricain de protection des droits de la personne*, op. cit., pp. 52-54.

⁶³ Art. XXIII din Declarația americană prevede că „orice persoană are dreptul la proprietate privată pentru a-și satisface necesitățile de bază ale unei vieți decente, care contribuie la menținerea demnității sale și a familiei sale”.

⁶⁴ În termenii Declarației americane, dreptul la un proces echitabil include trei componente: dreptul oricărei persoane acuzate de o infracțiune la prezumția de nevinovăție, dreptul acesteia la judecarea cauzei sale în mod public, de către o instanță imparțială, instituită de lege, precum și dreptul de a nu fi condamnată la pedepse crude, degradante sau inumane.

Cât despre drepturile economice, sociale și culturale înscrise în Declarația americană din 1948, acestea își trag seva din trei proiecte depuse de către Panama, Chile și, respectiv, Cuba la Comisia pentru Drepturile Omului a Națiunilor Unite, care fusese însărcinată în anii imediat următori celui de-al Doilea Război Mondial să elaboreze „textele sacre” ale Declarației Universale a Drepturilor Omului⁶⁵. Selectivă, totuși, Declarația americană s-a limitat la consacrarea următoarelor drepturi: dreptul la protecție, asistență și ajutor speciale al mamelor și al copiilor (art. VII); dreptul la ocrotirea sănătății și la bunăstare (art. XI); dreptul la educație (art. XII)⁶⁶; dreptul de a participa la viața culturală a comunității, de a se bucura de arte și de a beneficia de rezultatele progresului intelectual și științific [art. XIII alin. (1)]; dreptul fiecărei persoane la ocrotirea intereselor morale și materiale care decurg din orice invenție sau lucrare literară, științifică sau artistică al cărei autor este [art. XIII alin. (2)]; dreptul la muncă, la condiții de muncă decente și la libera alegere a ocupației [art. XIII alin. (1)]; dreptul la o remunerație echitabilă și satisfăcătoare [art. XIV alin. (2)]; dreptul la odihnă și recreație (art. XV); dreptul la securitate socială, inclusiv la asigurări sociale (art. XVI).

O scurtă observație de ordin terminologic se impune înainte de toate. După cum se poate lesne observa din enumerarea de mai sus, spre deosebire de alte instrumente internaționale de același profil, Declarația de la Bogota nu recurge la utilizarea alternativă a termenilor „drepturi” și „libertăți” pentru a desemna prerogativele imuabile ale persoanei umane. Preferința univocă a redactorilor săi pentru termenul „drepturi” se datorează însă unor considerente exclusiv estetice. De altfel, o bună parte dintre drepturile civile și politice enunțate în Declarație aveau să fie ulterior reiterate sub denumirea de „libertăți” în Convenția Americană a Drepturilor Omului din 1969.

În al doilea rând, se cuvine să amintim că drepturile prevăzute în Declarația de la Bogota sunt definite, aproape invariabil, de o manieră pozitivă („*Orice persoană are dreptul la...*”), ca și cum exercitarea lor ar presupune o intervenție activă din partea statului. Singurele abateri de la această tehnică de redactare pot fi regăsite în primele două alineate ale art. XIV, care consacră dreptul la protecție împotriva

⁶⁵ Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1999, p. 131.

⁶⁶ Într-o redactare amplă, art. XII din Declarația americană consacră principiul gratuității învățământului primar public, precum și principiul egalității de șanse: „(1) Orice persoană are dreptul la educație, care trebuie să se întemeieze pe principiile libertății, moralității și solidarității umane. (2) De asemenea, orice persoană are dreptul la o educație care să o pregătească pentru o existență demnă, pentru a-și îmbunătăți nivelul de trai și pentru a fi un membru util al societății. (3) Dreptul la educație include egalitatea de șanse în toate cazurile, în conformitate cu înzestrările native, valoarea și dorința individului de a se folosi de resursele pe care statul sau comunitatea sunt în măsură să i le pună la dispoziție. (4) Orice persoană are dreptul să primească, gratuit, cel puțin o educație elementară”.

arestării și detenției arbitrare și, respectiv, dreptul de a nu fi înțemnițat pentru neîndeplinirea unei obligații contractuale⁶⁷.

Nu în ultimul rând, trebuie precizat că exercițiul drepturilor prevăzute în Declarația americană din 1948 este circumscris anumitor limite, care își găsesc fundamentul în necesitatea asigurării unui just echilibru între interesul public și cel individual. Conform unui principiu general acceptat, „structurarea drepturilor fundamentale (...) implică în mod necesar lipsirea lor de caracterul absolut”, căci „este în natura drepturilor și libertăților fundamentale să fie conciliabile între ele”⁶⁸. Declarația de la Bogota nu se abate de la acest precept și organizează două categorii de limite ale exercițiului drepturilor pe care le proclamă: una dintre ele vizează protecția individului contra abuzului de drepturi, fiind inspirată de filosofia individualistă subiacentă Declarației Drepturilor Omului și Cetățeanului⁶⁹; cealaltă are drept scop salvagardarea securității colective și a bunăstării generale, fiind fundamentată pe ideea că libertatea are un scop esențialmente social, și că drepturile acordate omului, conceput ca un fel de funcționar social, nu sunt decât mijloace de a dezvolta solidaritatea socială⁷⁰. Căutând parcă să concilieze aceste două concepții antinomice asupra libertății, Declarația americană stipulează în art. XXVIII că „drepturile fiecărui om sunt limitate de drepturile altora, de securitatea tuturor și de cerințele juste ale bunăstării generale și dezvoltării democrației”⁷¹.

Capitolul II al Declarației de la Bogota reprezintă, în sine, o veritabilă mostră de particularism juridic latino-american. Ca o contrapondere la multitudinea de drepturi proclamate, Declarația consacră un vast catalog de îndatoriri corelative, menite să modeleze conduita socială și morală a individului⁷². Acest catalog include patru tipuri de îndatoriri: a) îndatoriri față de societate, cum ar fi îndato-

⁶⁷ Art. XIV din Declarația americană este formulat după cum urmează: „(1) Nimeni nu poate fi privat de libertatea sa, cu excepția cazurilor și conform procedurilor stabilite prin legile în vigoare. (2) Nimeni nu poate fi privat de libertate pentru neîndeplinirea obligațiilor cu caracter exclusiv civil (...)”.

⁶⁸ Bertrand Mathieu, Michel Verpeaux, *Contentieux constitutionnel des droits fondamentaux*, L.G.D.J., Paris, 2002, p. 472.

⁶⁹ Declarația franceză din 1789 dezvoltă o filosofie individualistă care a avut un impact profund asupra dreptului internațional al drepturilor omului. Ea recunoaște persoanei umane o sferă de autonomie, protejată atât de intruziunile nejustificate ale statului, cât și de cele ale altor indivizi. Art. IV al Declarației Drepturilor Omului poate fi considerat un *locus classicus* al acestei concepții „negative” asupra libertății individuale: „Libertatea constă în a putea face orice nu dăunează altuia. Astfel, exercițiul drepturilor naturale ale fiecărui om nu are alte limite decât cele care asigură celorlalți membri ai societății exercitarea acelorași drepturi. Aceste limite nu pot fi determinate decât prin lege”.

⁷⁰ Pentru mai multe detalii asupra acestui mod de a înțelege drepturile și libertățile fundamentale ale omului, a se vedea Dan Claudiu Dănișor, *Drept constituțional și instituții politice. Vol. I. Teoria generală, op. cit.*, pp. 527-530.

⁷¹ Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului, precitată, art. XXVIII („Domeniul de aplicare al drepturilor omului”).

⁷² *Ibidem*, art. XXIX-XXXVIII.

rirea individului de a întreține cu semenii săi relații care să permită deplina dezvoltare a personalității acestora, îndatorirea de a participa la alegerile populare organizate în țara sa de origine și îndatorirea de a plăti taxele și impozitele stabilite prin lege pentru susținerea serviciilor publice; b) îndatoriri față de stat și națiune, printre care obligația fiecărei persoane de a se supune legii și ordinelor legitime ale autorităților țării pe teritoriul căreia se află aceasta, obligația de a îndeplini orice serviciu civil sau militar necesar pentru apărarea țării sale, îndatorirea de a exercita orice funcție publică în care a fost aleasă prin vot popular și îndatorirea de a colabora cu statul și comunitatea în ceea ce privește asistența și securitatea socială; c) îndatoriri ale părinților față de copii și ale copiilor față de părinți – asistență, sprijin, educație, protecție, hrană etc.; d) îndatoriri ale individului față de sine însuși, cum ar fi îndatorirea de a dobândi cel puțin o educație elementară, îndatorirea de a munci pentru a-și asigura mijloacele necesare traiului și pentru a contribui la prosperitatea comunității din care face parte și îndatorirea de a se abține de la exercitarea de activități politice într-o țară străină.

În fapt, Declarația din 1948 nu a făcut decât să consacre, la nivel regional, cele mai semnificative îndatoriri și responsabilități individuale prevăzute expres în constituțiile statelor latino-americane⁷³. Chiar dacă exercitarea drepturilor înscrise în Declarația de la Bogota nu este condiționată de îndeplinirea în prealabil a unor obligații corelative, importanța atribuită îndatoririlor individului față de stat și colectivitate trădează o puternică amprentă a ideologiei marxiste. Desigur, referințe generale la îndatoririle persoanei se regăsesc, de asemenea, și în alte instrumente juridice internaționale, cum ar fi, de exemplu, Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice⁷⁴, al cărui preambul precizează că „individul are îndatoriri față de semenii săi și față de colectivitatea căreia îi aparține și este dator a se strădui să promoveze și să respecte drepturile recunoscute în prezentul Pact”⁷⁵. Declarația Universală a Drepturilor Omului face, la rândul său, o referire succintă la îndatoririle fiecărui individ față de colectivitatea în care trăiește și de care

⁷³ Îndatoririle față de stat și națiune au fost primele care au apărut în constituțiile din America Latină la sfârșitul secolului al XIX-lea, urmate, la începutul veacului trecut, de îndatorirea individului de a se instrui, de a munci și de a-și sprijini și educa copiii minori. În zilele noastre, mai bine de zece constituții latino-americane includ un catalog al îndatoririlor și responsabilităților cetățenești, dintre care multe sunt de natură economică. Constituția Republicii Cuba din 1976, recent abrogată, consacră, printre altele, îndatorirea părinților de a-și pregăti copiii pentru a deveni buni cetățeni ai statului socialist. A se vedea Carol Hilling, *Le statut de la Déclaration américaine des droits et des devoirs de l'homme, reflet de l'évolution du système interaméricain de protection des droits de la personne*, op. cit., p. 55.

⁷⁴ Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, adoptat la New York, la 16 decembrie 1966, prin Rezoluția 2200 A (XXI) a Adunării Generale a ONU, Seria tratatelor Națiunilor Unite vol. 999, p. 171 (intrat în vigoare la 23 martie 1976); disponibil în limba engleză pe Internet la adresa: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20999/volume-999-i-14668-english.pdf> [consultată la 29 mai 2019].

⁷⁵ *Ibidem*, preambul, § 5. Aceeași mențiune figurează, de altfel, și în preambulul Pactului Internațional cu privire la Drepturile Economice, Sociale și Culturale.

depinde dezvoltarea liberă și deplină a personalității sale⁷⁶. Convenția Americană a Drepturilor Omului abordează aceeași chestiune la rubrica „Corelația între drepturi și îndatoriri”, postulând existența unor îndatoriri ale individului față de familie, comunitate și umanitate⁷⁷.

Dar singurul instrument internațional care se aseamănă cu Declarația americană din 1948 sub aspectul juxtapunerii drepturilor și îndatoririlor persoanei este Carta Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor⁷⁸. Pornind de la ideea că interesul general este o rezultantă a intereselor particulare, „Carta de la Banjul” stabilește un catalog al îndatoririlor individului față de familie și societate, față de stat și alte colectivități recunoscute de lege, precum și față de comunitatea internațională⁷⁹. A vorbi de libertatea individului în sine poate părea oarecum lipsit de sens în culturile care au rămas tributare unei viziuni holistice asupra lumii, și care refuză să conceapă ființa umană ca pe un atom auto-suficient. În aceste culturi, noțiunea de drept subiectiv este aproape absentă, în timp ce cea de obligație reciprocă e omniprezentă⁸⁰. Individul nu este chemat să-și afirme drepturile, ci să muncească pentru a găsi în sânul colectivității de care aparține condițiile cele mai propice pentru realizarea fericirii sale.

C. Valoarea juridică a Declarației americane

Adoptată sub forma unei simple rezoluții, Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului nu este la origine un instrument obligatoriu din punct de vedere juridic. Ea nu reflectă intenția statelor semnatare de a-și asuma obligații contractuale în plan internațional, ci doar aspirația acestora către instituirea, într-un viitor proxim, a unui sistem regional de protecție a drepturilor omului. Această ipoteză a fost confirmată, de altfel, și de către Comitetul Juridic Interamerican, care, la numai un an de la adoptarea Declarației, afirma urmă-

⁷⁶ Declarația Universală a Drepturilor Omului, precitată, art. 29(1); disponibilă în limba engleză pe Internet la adresa: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/> [consultată la 29 mai 2019].

⁷⁷ Convenția Americană a Drepturilor Omului, precitată, art. 32(1); disponibilă în limba engleză pe Internet la adresa: <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm> [consultată la 30 mai 2019].

⁷⁸ Carta Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor (cunoscută și sub numele de „Carta de la Banjul”), adoptată la Nairobi, Kenya, la 27 iunie 1981, la cea de-a XVIII-a Adunare a șefilor de stat și de guvern ai Organizației Unității Africane, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, Seria tratatelor Națiunilor Unite vol. 1520, p. 217 (intrată în vigoare la 21 octombrie 1986); disponibilă în limba engleză pe Internet la adresa: http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf [consultată la 30 mai 2019].

⁷⁹ *Ibidem*, art. 27-29.

⁸⁰ Alain de Benoist, *Universalité et non-universalité des droits de l'homme* [online], p. 3; disponibil la adresa: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/alaindebenoist/pdf/universalite_des_droits_de_l_homme.pdf [consultată la 30 mai 2019].

toarele: „Este evident că Declarația de la Bogota nu creează o obligație juridică de natură contractuală, dar este la fel de clar că ea denotă o orientare bine definită către protecția internațională a drepturilor fundamentale ale persoanei umane”⁸¹.

Cu toate acestea, datorită multiplelor inovații aduse sistemului interamerican în plan normativ și instituțional, precum și dinamismului interpretativ al organelor supranaționale desemnate să vegheze la respectarea standardelor în materie de protecție a drepturilor omului, prevederile aparent anodine ale Declarației de la Bogota aveau să se „metamorfozeze”, treptat, într-o veritabilă sursă de obligații juridice internaționale opozabile tuturor statelor membre ale OSA. Această evoluție a fost influențată de câteva momente-cheie: (1) înființarea, în august 1959, a Comisiei Interamericane a Drepturilor Omului, ca organ autonom al OSA, însărcinat cu misiunea de a promova respectarea libertăților individuale pe continentul american; (2) amendarea, în aprilie 1966, a Statutului Comisiei Interamericane, și dotarea sa cu competența de a primi și examina comunicări individuale având ca obiect pretinse încălcări ale drepturilor prevăzute la art. I-IV, XVIII, XXV și, respectiv, XXVI din Declarația de la Bogota⁸²; (3) intrarea în vigoare, la 27 februarie 1970, a Protocolului de la Buenos Aires⁸³, care a ridicat Comisia Interamericană la rangul de „organ principal” al OSA, încredințându-i totodată sarcina de a asigura protecția efectivă a drepturilor și libertăților individuale în emisfera vestică; (4) intrarea în vigoare, la 18 iulie 1978, a Convenției Americane a Drepturilor Omului, și emergența unei dualități normative în domeniul protecției drepturilor fundamentale ale persoanei⁸⁴.

Această dualitate normativă nu a întârziat să creeze confuzie în rândul justițiabililor, astfel că valoarea juridică a Declarației de la Bogota avea să fie

⁸¹ Comité Jurídico Interamericano, *Recomendaciones e Informes - Documentos Oficiales 1949-1953*, vol. III, în *Revista dos Tribunais*, São Paulo, 1955, p. 107.

⁸² Este vorba despre dreptul la viață, la libertate și la securitatea persoanei (art. I), dreptul la egalitate în fața legii (art. II), libertatea de religie (art. III), libertatea de opinie și exprimare (art. IV), dreptul la o cale judiciară de atac (art. XVIII), dreptul la protecție împotriva arestării și detenției arbitrare și dreptul la un tratament uman în timpul detenției (art. XXV), dreptul la prezumția de nevinovăție, la un proces echitabil și la protecție împotriva pedepselor crude, inumane sau degradante (art. XXVI). A se vedea art. 9 *bis* din Statutul Comisiei Interamericane a Drepturilor Omului, astfel cum a fost modificat prin Rezoluția XXII a celei de-a II-a Conferințe interamericane extraordinare.

⁸³ Protocolul de modificare a Cartei Organizației Statelor Americane („Protocolul de la Buenos Aires”), adoptat la Buenos Aires, Argentina, la 27 februarie 1967, la cea de-a III-a Conferință interamericană extraordinară, Seria tratatelor OSA nr. 1-A, Seria tratatelor Națiunilor Unite vol. 721, p. 324 (intrat în vigoare la 27 februarie 1970); disponibil în limba engleză pe Internet la adresa: https://www.oas.org/dil/treaties_B-31_Protocol_of_Buenos_Aires.htm [consultată la 2 iunie 2019].

⁸⁴ Intrarea în vigoare a Convenției americane a creat efectiv un sistem dual de protecție a drepturilor omului în emisfera vestică. Convenția a devenit astfel principala sursă de obligații relative la drepturile omului pentru statele părți la aceasta, în timp ce Declarația americană din 1948 și Carta OSA au continuat să definească obligațiile privind drepturile omului incumbând statelor care încă nu au ratificat Convenția.

repusă în discuție, de-a lungul anilor 1980, în mai multe cauze prezentate în fața Comisiei Interamericane pentru Drepturile Omului⁸⁵. Aceasta din urmă a apreciat că, deși Declarația americană nu a fost concepută inițial pentru a impune statelor obligații relative la drepturile omului, ea ar fi dobândit forță juridică obligatorie odată cu intrarea în vigoare a Protocolului de la Buenos Aires, protocol care a inserat în textul Cartei OSA următorul considerent: „Va exista o Comisie interamericană pentru drepturile omului, a cărei funcție principală va fi aceea de a promova respectarea și protejarea drepturilor omului, precum și de a servi ca organism consultativ al Organizației în aceste chestiuni”⁸⁶. Dat fiind că Declarația americană din 1948 era singurul catalog de norme în materie de protecție a drepturilor și libertăților fundamentale în vigoare la momentul adoptării Protocolului de la Buenos Aires, Comisia Interamericană a conchis că referința la „drepturile omului” din cuprinsul art. 106 al Cartei revizuite a OSA vizează, fără îndoială, drepturile prevăzute în Declarație. De-a lungul anilor, acest silogism disjunctiv va fi reluat în mai multe decizii ale Comisiei Interamericane a Drepturilor Omului⁸⁷.

Valoarea juridică a Declarației de la Bogota avea să fie însă confirmată, la finele anilor 1980, de către însăși Curtea Interamericană a Drepturilor Omului. Astfel, într-un aviz consultativ emis la cererea guvernului columbian, înalta jurisdicție de la San José a ajuns la următoarea concluzie:

„Prin intermediul unei interpretări cu valoare de autoritate, statele membre ale Organizației și-au semnalat acordul potrivit căruia Declarația conține și definește drepturile fundamentale ale omului menționate în Cartă. Astfel, Carta Organizației nu poate fi interpretată și aplicată, în ceea ce privește drepturile omului, fără ca normele sale să fie coroborate, în concordanță cu practica organelor OSA, cu dispozițiile corespunzătoare ale Declarației (...). Pentru statele membre ale Organizației, Declarația este textul care definește drepturile fundamentale ale omului la care se face trimitere în Cartă. Mai mult, articolele 1(2)(b) și 20 din Statutul Comisiei Interamericane a Drepturilor Omului definesc competența acesteia în ceea ce privește drepturile fundamentale enunțate în Declarație. Cu alte cuvinte, Declarația americană reprezintă pentru state, în ceea ce privește aspectele relevante legate de Carta Organizației, o sursă de obligații internaționale”⁸⁸.

⁸⁵ Pentru o radiografie amănunțită a deciziilor pronunțate de către Comisia Interamericană pe fondul acestor cauze, a se vedea Christina M. Cerna, *Reflections on the Normative Status of the American Declaration of the Rights and Duties of Man*, în *University of Pennsylvania Journal of International Law*, vol. 30, no. 4, 2009, pp. 1211-1237.

⁸⁶ Protocolul de la Buenos Aires, precitat, art. 106(1).

⁸⁷ A se vedea, *inter alia*, Rezoluția nr. 3/87 din 22 septembrie 1987, Comisia Interamericană a Drepturilor Omului, cauza 9647, *James Terry Roach și Jay Pinkerton c. Statele Unite ale Americii*, §§ 46-49; disponibilă în limba engleză pe Internet la adresa: <http://www.cidh.org/annualrep/86.87eng/EUU9647.htm> [consultată la 5 iulie 2019].

⁸⁸ Curtea Interamericană a Drepturilor Omului, *Interpretation of the American Declaration of the Rights and Duties of Man within the Framework of Article 64 of the American Convention on Human Rights [Interpretarea Declarației Americane a Drepturilor și Îndatoririlor Omului în lumina articolului 64 din*

Însă dincolo de aceste formulări alambicate, forța juridică a Declarației de la Bogota este pusă în lumină de art. 29(d) din Convenția Americană a Drepturilor Omului, care interzice *expressis verbis* orice interpretare a dispozițiilor convenționale de natură să limiteze sau să înlăture efectele Declarației⁸⁹. Cu alte cuvinte, Convenția din 1969 atribuie Declarației de la Bogota o poziție echivalentă cu a sa în cadrul ierarhiei normative a sistemului interamerican de protecție a drepturilor omului⁹⁰.

Cu toate acestea, așa cum rezultă din jurisprudența organelor de control ale sistemului interamerican, anumite dispoziții ale Declarației din 1948 nu pot avea un domeniu de aplicare mai larg decât cel pe care dreptul internațional al drepturilor omului tinde să îl recunoască unor norme similare⁹¹. Este cazul dispozițiilor relative la drepturile economice, sociale și culturale, dispoziții care sunt considerate, în dreptul internațional public universal, ca principii de aplicare progresivă, și nu ca norme imperative⁹². De altfel, caracterul lor programatic este recunoscut atât de Convenția Americană a Drepturilor Omului, cât și de Protocolul de la San Salvador⁹³. Aceasta înseamnă că obligațiile ce le revin statelor membre ale OSA în temeiul Declarației de la Bogota nu pot fi mai extinse decât cele care decurg din Convenția americană sau din Protocolul respectiv, obligații care reflectă stadiul dreptului internațional în materie de protecție a drepturilor economice, sociale și culturale. Prin urmare, în ciuda caracterului obligatoriu din punct de vedere juridic al Declarației din 1948, dispozițiile sale referitoare la drepturile omului din a doua generație continuă să rămână de aplicare progresivă.

IV. Concluzii

Dintr-o perspectivă istorico-juridică, contribuția Declarației de la Bogota la dezvoltarea sistemului interamerican de protecție a drepturilor omului rezidă în

Convenția Americană a Drepturilor Omului], Avizul consultativ OC-10/89 din 14 iulie 1989, seria A, nr. 10, §§ 43 și 45; disponibil pe Internet la adresa: http://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/seriea_10_ing1.pdf [consultată la 5 iulie 2019].

⁸⁹ Convenția Americană a Drepturilor Omului, precitată, art. 29(d): „Nicio dispoziție din prezenta Convenție nu poate fi interpretată ca (...) suprimând sau limitând efectele pe care le-ar putea avea Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului sau alte acte internaționale de aceeași natură”.

⁹⁰ Héctor Gros Espiell, *La Déclaration universelle des droits de l'homme et la Déclaration américaine des droits et des devoirs de l'homme ont cinquante ans*, în *Revue québécoise de droit international*, vol. 11, n° 1, 1998, p. 5.

⁹¹ Carol Hilling, *Le statut de la Déclaration américaine des droits et des devoirs de l'homme, reflet de l'évolution du système interaméricain de protection des droits de la personne*, op. cit., p. 68.

⁹² A se vedea Frédéric Sudre, *Droit international et européen des droits de l'homme*, PUF, Paris, 1989, p. 134.

⁹³ Protocolul adițional la Convenția Americană a Drepturilor Omului referitor la drepturile economice, sociale și culturale („Protocolul de la San Salvador”), adoptat la San Salvador, El Salvador, la 17 noiembrie 1988, Seria tratatelor OSA nr. 69 (intrat în vigoare la 17 noiembrie 1999).

următoarele aspecte: (1) consacrarea drepturilor fundamentale ca drepturi inerente tuturor ființelor umane, indiferent de spațiu și timp; (2) afirmarea unei concepții unitare asupra drepturilor omului, care încearcă să pună pe picior de egalitate drepturile civile și politice și drepturile economice, sociale și culturale; (3) stabilirea unei corelații între drepturile și îndatoririle persoanei; (4) constituirea unui fond de norme comune opozabile statelor care nu sunt părți la Convenția Americană a Drepturilor Omului⁹⁴.

În același timp, importanța Declarației de la Bogota trebuie apreciată și prin prisma influenței sale asupra conținutului mult mai cunoscutei Declarații Universale a Drepturilor Omului. Din această perspectivă, se cuvine să amintim că anteproiectul Declarației americane din 1948 a servit drept principală sursă de inspirație la redactarea catalogului de drepturi economice, sociale și culturale conținut de Declarația onusiană⁹⁵. Aceste două Declarații au cel puțin un cordon ombilical comun, și anume ideea că drepturile fundamentale ale omului nu depind de consacrarea lor printr-o normă juridică, fie ea de drept intern ori de drept internațional, ci sunt emanații ale ființei umane înseși, pe care legea le definește și proclamă cu unicul scop de a le asigura o protecție efectivă⁹⁶. Mai mult, vocația universalistă a celor două Declarații apare ca fiind evidentă, căci ambele proclamă drepturile ființei umane, fără a lua în considerare – și chiar refuzând explicit să ia în considerare – naționalitatea sa, rasa, sexul sau orice altă circumstanță personală ori socială.

Cu toate acestea, concepția asupra drepturilor omului care apare pe scena internațională odată cu adoptarea celor două Declarații diferă considerabil de concepția „tradițională” de la 1789. Drepturile „naturale, imprescriptibile și sacre”, izvorâte din filosofia iluministă și din mișcarea revoluționară franceză, par să fi căpătat, între timp, o dimensiune concretă, iar juxtapunerea libertăților civile și politice și a drepturilor social-economice este rodul unui curent de gândire pe care profesorul Georges Vedel îl numea „socialism individualist”⁹⁷. Prin integrarea

⁹⁴ Cele zece state membre ale OSA care nu au ratificat Convenția americană sunt: Antigua și Barbuda, Bahamas, Belize, Canada, Guyana, Sfântul Cristofor și Nevis, Sfânta Lucia, Sfântul Vicențiu și Grenadinele, Statele Unite ale Americii, Trinidad și Tobago. Trebuie precizat că ratificarea principalului tratat regional în materia drepturilor omului nu reprezintă o condiție *sine qua non* pentru dobândirea calității de membru al OSA, așa cum se întâmplă, de exemplu, în sistemul Consiliului Europei.

⁹⁵ Pentru mai multe detalii cu privire la contribuția Americii Latine la elaborarea Declarației Universale a Drepturilor Omului, a se vedea Johannes Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1999, pp. 131-133; Mary Ann Glendon, *The Forgotten Crucible: The Latin American Influence on the Universal Human Rights Idea*, în *Harvard Human Rights Journal*, vol. 16, no. 27, 2003, pp. 27-40.

⁹⁶ Héctor Gros Espiell, *La Déclaration universelle des droits de l'homme et la Déclaration américaine des droits et des devoirs de l'homme ont cinquante ans*, op. cit., p. 4.

⁹⁷ Yves Madiot, *L'influence de la Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen de 1789 sur le droit international des droits de l'Homme*, op. cit., p. 4.

libertăților colective și a drepturilor economice, sociale și culturale, paradigma liberală a fost profund și iremediabil alterată. Concepția marxistă, mai puțin monolitică și mai pluralistă, pare să se atașeze tot mai mult de valorile „universale”⁹⁸.

Rod al unor aspirații regionale îndelungate, melanjul între drepturile și îndatoririle persoanei reflectă concepția particulară a națiunilor latino-americane asupra relației dintre individ și stat, dintre libertate și autoritate. În reacția lor comună la absolutismul de stânga sau de dreapta, și mai ales la ororile celui de-al Doilea Război Mondial, aceste națiuni au reușit să producă un catalog remarcabil de drepturi și libertăți fundamentale, ce avea să constituie o sursă prețioasă de inspirație pentru redactorii celebrei Declarații Universale a Drepturilor Omului. Anterioritatea Declarației de la Bogota face cinste Americii Latine, a cărei exuberanță proverbială va juca un rol important în evoluția normativă, și mai ales jurisprudențială, a dreptului internațional al drepturilor omului.

Bibliografie

Tratate, cursuri, monografii

ATKINS, George Pope (1997). *Encyclopedia of the Inter-American System*. Westport, Connecticut/Londra: Greenwood Press, 588 p.

BUERGENTHAL, Thomas; SHELTON, Dinah (1995). *Protecting Human Rights in the Americas: Cases and Materials*. 4th revised edition. Kehl/Strasbourg: N.P. Engel, 692 p.

BUERGENTHAL, Thomas; NORRIS, Robert; SHELTON, Dinah (1986). *Protecting Human Rights in the Americas: Selected Problems*. 2nd edition. Kehl: N.P. Engel, 389 p.

DAVIDSON, J. Scott (1997). *The Inter-American Human Rights System*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 1997. 385 p.

DĂNIȘOR, Dan Claudiu. *Drept constituțional și instituții politice*. Vol. I. *Teoria generală*. București: Editura C.H. Beck, 764 p.

FAÚNDEZ LEDESMA, Héctor (2007). *The Inter-American System for the Protection of Human Rights: Institutional and Procedural Aspects*. 3rd edition. San José: Inter-American Institute of Human Rights, 1024 p.

GARCÍA BAUER, Carlos (1987). *Los derechos humanos en América*. Guatemala City: Editorial Tipográfica Nacional, 416 p.

GONZÁLEZ, Felipe (2013). *Sistema interamericano de derechos humanos*. Valencia: Tirant lo Blanch, 495 p.

HARRIS, David J.; LIVINGSTONE, Stephen (eds.) (1998). *The Inter-American System of Human Rights*. Oxford: Clarendon Press, 616 p.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 11.

HENNEBEL, Ludovic (2007). *La Convention américaine des droits de l'homme. Mécanismes de protection et étendue des droits et libertés*. Bruxelles: Bruylant, 738 p.

MATHIEU, Bertrand; VERPEAUX, Michel (2002). *Contentieux constitutionnel des droits fondamentaux*. Paris: L.G.D.J., 790 p.

MORSINK, Johannes (1999). *The Universal Declaration of Human Rights: Origins, Drafting, and Intent*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 396 p.

NÖEL, Jacques (1981). *Le principe de non-intervention: Théorie et pratique dans les relations inter-américaines*. Bruxelles: Éditions de l'Université de Bruxelles – Éditions Émile Bruylant, 253 p.

STEINER Henry J.; ALSTON, Philip (2000). *International Human Rights in Context: Law, Politics, Morals. 2nd edition*. Oxford: Oxford University Press, 1497 p.

SUDRE, Frédéric (1989). *Droit international et européen des droits de l'homme*. Paris: Presses Universitaires de France, 302 p.

Studii, articol

CANÇADO TRINDADE, Antônio Augusto (2000). "Le système inter-américain de protection des droits de l'homme: état actuel et perspectives d'évolution à l'aube du XXIe siècle". În: *Annuaire français de droit international*, vol. 46, n° 1, pp. 548-577.

CERNA, Christina M. (2009). "Reflections on the Normative Status of the American Declaration of the Rights and Duties of Man". În: *University of Pennsylvania Journal of International Law*, vol. 30, no. 4, pp. 1211-1237.

de BENOIST, Alain. "Universalité et non-universalité des droits de l'homme" [online]. Disponibil pe Internet la adresa: https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/alaindebenoist/pdf/universalite_des_droits_de_l_homme.pdf

de JONGE, Emmanuel (2010). "La Déclaration Universelle des Droits de l'Homme comme l'expression d'une vision du monde: une approche topique et génétique". În: *Argumentation et Analyse du Discours* [online], n° 4. Disponibil pe Internet la adresa: <https://journals.openedition.org/aad/956>

del VALLE, Berdión Fernando; SIKKINK, Kathryn (2017). "(Re)discovering Duties: Individual Responsibilities in the Age of Rights". În: *Minnesota Journal of International Law*, vol. 26, no. 1, pp. 189-245.

FERNÁNDEZ SEGADO, Francisco (2006). "La dignité de la personne en tant que valeur suprême de l'ordre juridique espagnol et en tant que source de tous les droits". În: *Revue française de droit constitutionnel*, vol. 67, n° 3, pp. 451-482.

FORSYTHE, David (1991). "Human Rights, the United States and the Organization of American States". În: *Human Rights Quarterly*, vol. 13, no. 1, pp. 66-98.

GLENDON, Mary Ann (2003). "The Forgotten Crucible: The Latin American Influence on the Universal Human Rights Idea". În: *Harvard Human Rights Journal*, vol. 16, no. 27, pp. 27-40.

GOLDMAN, Robert K. (2009). "History and Action: the Inter-American Human Rights System and the Role of the Inter-American Commission on Human Rights". În: *Human Rights Quarterly*, vol. 31, no. 4, pp. 856-887.

GONZÁLEZ, Felipe (2009). "The Experience of the Inter-American Human Rights System". În: *Victoria University of Wellington Law Review*, vol. 40, no. 1, pp. 103-125.

GROS ESPIELL, Héctor (1998). "La Déclaration universelle des droits de l'homme et la Déclaration américaine des droits et des devoirs de l'homme ont cinquante ans". În: *Revue québécoise de droit international*, vol. 11, n° 1, pp. 1-13.

HILLING, Carol (1991). "Le système interaméricain de protection des droits de l'homme: le modèle européen adapté aux réalités latino-américaines". În: *Revue québécoise de droit international*, vol. 7, n° 2, pp. 210-217.

HILLING, Carol (1998). "Le statut de la Déclaration américaine des droits et des devoirs de l'homme, reflet de l'évolution du système interaméricain de protection des droits de la personne". În: *Revue québécoise de droit international*, vol. 11, n° 1, pp. 47-80.

MADIOT, Yves (1989). "L'influence de la Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen de 1789 sur le droit international des droits de l'Homme". În: *Revue québécoise de droit international*, vol. 6, n° 1, pp. 1-11.

MCCORNIE, Val T. (1989). "Practical Considerations on Human Rights within the OAS Context". În: *American University International Law Review*, vol. 4, no. 2, pp. 275-280.

TARDIF, Éric (2014). "Le système interaméricain de protection des droits de l'homme: particularités, percées et défis". În: *La Revue des droits de l'homme* [online], n° 6. Disponibil pe Internet la adresa: <http://journals.openedition.org/revdh/962>

Legislație

Carta Africană a Drepturilor Omului și Popoarelor: adoptată la Nairobi, Kenya, la 27 iunie 1981, la cea de-a XVIII-a Adunare a șefilor de stat și de guvern ai Organizației Unității Africane, OAU Doc. CAB/LEG/67/3 rev. 5, Seria tratatelor Națiunilor Unite vol. 1520, p. 217 (intrată în vigoare la 21 octombrie 1986). Disponibilă pe Internet la adresa: http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf

Carta Organizației Statelor Americane: adoptată la Bogota, Columbia, la 30 aprilie 1948, la cea de-a IX-a Conferință Internațională a Statelor Americane, Seria tratatelor OSA nr. 1-C și 61, Doc. OEA Ser.A/2. rev. 3 (1949), Seria tratatelor Națiunilor Unite vol. 119, p. 4, Doc. ONU nr. 1609 (intrată în vigoare la 13 decembrie 1951). Disponibilă pe Internet la adresa: http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_A-41_charter_OAS.asp

Convenția Americană a Drepturilor Omului: adoptată la San José, Costa Rica, la 22 noiembrie 1969, la Conferința interamericană de specialitate privind

drepturile omului, Seria tratatelor OSA nr. 36, Seria tratatelor Națiunilor Unite vol. 1144, p. 123, Doc. OEA/Ser.L/V/II.23 rev. 6 (1979); (intrată în vigoare la 18 iulie 1978). Disponibilă pe Internet la adresa: <https://www.cidh.oas.org/basicos/english/basic3.american%20convention.htm>

Declarația Americană a Drepturilor și Îndatoririlor Omului: adoptată la Bogota, Columbia, la 2 mai 1948, la cea de-a IX-a Conferință Internațională a Statelor Americane, Doc. OEA/Ser.L/V.II.23/Doc.211, rev. 6 (1949). Disponibilă pe Internet la adresa: <http://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/declaration.asp>

Declarația Universală a Drepturilor Omului: adoptată la Paris, la 10 decembrie 1948, prin Rezoluția 217 A (III) a Adunării Generale a ONU. Disponibilă pe Internet la adresa: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

Organization of American States, Inter-American Court of Human Rights (2012). *Basic Documents Pertaining to Human Rights in the Inter-American System*. San José: Secretariat of the Inter-American Court of Human Rights, 326 p.

Pactul Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice: adoptat la New York, la 16 decembrie 1966, prin Rezoluția 2200 A (XXI) a Adunării Generale a ONU, Seria tratatelor Națiunilor Unite vol. 999, p. 171 (intrat în vigoare la 23 martie 1976). Disponibil pe Internet la adresa: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%20999/volume-999-i-14668-english.pdf>

Protocolul de modificare a Cartei Organizației Statelor Americane („Protocolul de la Buenos Aires”): adoptat la Buenos Aires, Argentina, la 27 februarie 1967, la cea de-a III-a Conferință interamericană extraordinară, Seria tratatelor OSA nr. 1-A, Seria tratatelor Națiunilor Unite vol. 721, p. 324 (intrat în vigoare la 27 februarie 1970). Disponibil pe Internet la adresa: https://www.oas.org/dil/treaties_B-31_Protocol_of_Buenos_Aires.htm

Jurisprudență

Comisia Interamericană a Drepturilor Omului, *James Terry Roach și Jay Pinkerton c. Statele Unite ale Americii*, cauza 9647, Rezoluția nr. 3/87 din 22 septembrie 1987. Disponibilă pe Internet la adresa: <http://www.cidh.org/annualrep/86.87eng/EUU9647.htm>

Curtea Interamericană a Drepturilor Omului, *Interpretation of the American Declaration of the Rights and Duties of Man within the Framework of Article 64 of the American Convention on Human Rights* [Interpretarea Declarației Americane a Drepturilor și Îndatoririlor Omului în lumina articolului 64 din Convenția Americană a Drepturilor Omului], Avizul consultativ OC-10/89 din 14 iulie 1989. Disponibil pe Internet la adresa: http://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/seriea_10_ing1.pdf